

п е т р о д о р о ш к о

к о л о с

І

л і т о 1933 р о к у

Повноцінного дня перший подих теплом.
На широких полях зупинився квітень
Виглядало з землі пшеничне стебло,
Бо тоді починалося літо.

І тоді метушилися гарячі вітри,
Як нової весни бажані гості.
І тоді туркотіли в полях трактори —
Починали сівбу радгоспи й колгоспи.

Скільки чесної праці полям віддано,
Скільки раз зір любовно спинався на полі —
У розорену землю тонуло зерно
Щоб самому зрости, щоб зродити колос.

Бригадами праці йшли трактори,
Повертались з полів до майстерень радгоспних.
І тоді метушилися травневі вітри,
Як початку літа бажані гості.

У полях раз на рік урожай зроста,
Раз на рік наливаються зерна плідні.
У полях метушиться пшениця густа
В дивнім зрості дзвенять колосисті жита,
Мов вітають день оцей літній.

Так, це літо. Дозрів плід багатий землі.
Пожовтів. Довгим усом в обличчя коле.
І на шорстку широку долоню ліг,
Спілим зерном чаруючи, колос.

Значить, зерна не мертве в землі — не жаль,
Значить, труд не поліг на ріллі оцій марно.

У колгоспно-радгоспних полях урожай —
Це віддяка за працю бригад ударних.
Колос клонить долоню. Пшениця густа .
Усом довгим в обличчя лоскотно коле...
Раз на рік у полях урожай зроста —
Та дає повноцінний, зернистий колос.

II

Про літо гаряче
не розповісти
Ні в довгому вірші
ні в пісні буденній.

Цю пісню треба в колгоспи нести
Щоб пісня дзвеніла міцніше щоденно,
щоб пісня ця

розказала про те,

Як у полі колгоспному жито росте,
Як у полі колгоспному праця йде —
починається

робочий день.

Запалює сонце верхи дерев,
Спадають роси з важкого колоса.
То гомін машин,

а не батарей,

То ранку робочого голос.

День виростає небу впоперек

Наступ на врожаї

вперед, вперед!

Крок на крок,

сніп на сніп.

Рушили машини.

Люди на машинах.

Хліб.

Значить, не даремно зерно лежить,
Значить, праця наша не канула марно..

Коли поле вкрив дорогий урожай —

Віддяка за нашу працю ударну.

Колос до колоса,

зерно до зерна,

На елеватор

державний хліб.

.....
Минає літа пора чарівна —

Підсумок осінь зв'язала в сніп.

III

Минає літо...

Погода — гаразд.

Полум'яне листя кружля в верховітті.

Та нам це доводилось бачити не раз

На цьому світі, цікавому світі.

І нам доводилось жити в часи

Коли урожаїв не дасть посів,

Коли так тужно мовчать поля

І дико мчить ув етері земля.

Тепер сад полум'яним листям горить.

Кінчилось літо 33-го року, —

Це був перший справжній колгоспний рік,

В колгоспний ході — більшовицькі кроки.

Кінчилось літо. Зібрали врожай.

Державі здали обмолочене хутко.

І цифри, можна відчути, — лежать

В широкий графі

колгоспних прибутків

А пифра — це факт. Цифра — радість і гнів,

І доказ побід більшовицької партії.

Цифра — це точне число трудоднів

Батька, сина й трудящої матері.

Цифра — це доказ великих побід —

Зібрали врожаї — пшениця, жито...

Цифра — це доказ, що вірний похід,

Доказ, що будем

заможного ми жити.

Листям полум'яним дні летять,

Зяб доорали. Скінчили озиме.

Початком заможного життя

Стрічаєм колгоспну ми зиму.

І пізння осінь, і скоро зима...

А над полями холодний туман,

А над полями вітрів струм

Гомонить, кружляє лихим стоколом —

Там, де озимі жита ростуть,

Там, де пшениці озимі ростуть

Обіцяючи колос.

х а н а л е в і н а

журнал вийде

I

Я його не знаю, але ненавиджу його.

Іноді я навіть своєму докторові скаржилась:

— Докторе, я ненавиджу людей, яких я навіть не знаю, це ж ненормально.

Він мене заспокоїв:

— Нерви. Перемініть роботу. Вона вас денервує.

Він має рацію, мій доктор. Нема бридкішої роботи, ніж корегування й правка матеріалів, коли всякий робкор і кожна дурна кома над тобою коверзує...

Бридка робота.

Та колектив у нас добрий. Це так. Якби не колектив, давно була б я цю роботу кинула. Щоразу, як стало тобі вже занадто млосно, можеш зайти до завідувача видавництвом і редактора нашого журналу „Червоний серп“ і відпроситись додому на якусь годину раніш. Наш завідувач Крол добрий і душевний.

Навіть тепер, за доби соцзмагання й ударництва, у нас тихіше, ніж по інших місцях, хоча ми всі поділилися на бригади. На цьому поставила Шурочка — наша коректорка:

— Шурочка, — сказала одна друкарка злякано, — я не знаю, що робити.

— Не треба знати, — Шурочка одрубала, — треба записатись і все.

Ми й записались. Крол, наш завідувач, щоправда, виголосив гостру промову, але ми знали, що все залишається, як і раніше, — справді бо — промову свою він закінчив кількома анекдотами. Він — колишній вчитель, кажуть, і може втримати учнів, щоб не позіхали.

Отак іду я й думаю.

Думаю про свою роботу, про колектив і про доктора, щоб не думати про незнайомця, що його я зненавиділа ні за що.

Раптом, чую, кличуть мене.

— Нежечко! Випростайте-но спину трохи. Молода дівчина, а горбиться.

Я хочу випростати спину й не можу. Мені боляче. Колиж так темно. 7 година, а ще так темно. Тоді я підвела плече аж до вух.

— Доброго ранку, кажу, доброго ранку, Надіє Яківна! — Дивлюсь на її маленький видець, жовтий, моршкуватий, і чудно мені уявити собі, що це та сама Надія Яківна, перед якою я й мати і ціле подвір'я так тремтіли. Вона тоді взивала мою маму „мілая“, мружила очі, коли дивилась на свого нареченого, молодого поручника, та й на інших ще поручників. Вона тоді мала звичку з своїх рук годувати свого воронного коня, „Нат-Пінкертон“. І ще одну звичку — підходити до нашого ганку, — ні кроку далі — і звідти гукати:

— Мілая — вишліть свою Неху пробігатись з Чарлі — він мусить бігати, а лінується.

І я, мов вітер — летіла по подвір'ю, сльози кололи мені очі, мов ячмені, а я летіла, як вітер, щоб Чарлі біг за мною й худішав. Але він був лінькуватий собака, той Чарлі, лінькуватий, бо гладкий дуже, бігати не хотів, а коли я його дражнила — він боляче кусав.

Тепер Надія Яківна має скривлений жовтий видочок і велике черево, мов порепаний напакований кошик. Моя мама й досі зве її „барішня“, але ця вже маму не називає „мілая“. „Мадам Гінзбург“ — зве вона мою маму й бідкається, що в неї болі в череві, а мама потакує з жалощів до неї. Коли вона йде від нас, мама кива.

— Тліє ще буржуазська кістка. Бач, яка спина?

Справді, вся вона скорчилася, як цитрина, але голову все ще дере вгору, а спина, мов струна...

Мені вона теж розповідає про свої болі й велике напухле дівоче черево.

Я й слухаю й не слухаю її. Я затримую її коло себе — а цього ніколи не роблю, бо не люблю її.

Раптом бачу мого незнайомця. Як завжди в парні числа, я його здибала.

Здибала коло друкарні ім. Дзержинського. У тому самому витертому пальтечку. Смушкова шапка на самій потилиці, а спід шапки криляться короткі, але хвилясті кучері. На повних губах усмішка, майже стриманий сміх, неначе хтось йому довірив таємницю. Йому цієї таємниці не вільно виказати, але він не може втриматись. От-от відповість першому-ліпшому і всім стане легко й весело. Оця усмішка мене завжди бентежить. Зовсім здається мені, що до мене стосується ця усмішка, але перш, ніж встигаю зробити суворе обличчя, аж бачу — десь понад мене він дивиться. Тоді я почувую себе гнівною й обдуреною, неначе від хуліганської ви-

хватки отих парубків, що здіймають перед вами шапку, а коли ви хочете вітатись, вони удають, що це тільки в голові їм свербить. Такий собі дотеп.

А потім: чого він усміхається? Коли пальтечко в нього таке, хоч пальцем проткни, нечаче мокрий клякс-папір, коли холодно так і темно. Сьома година ранку, а так ще темно. З чого ж оті радощі! Чого він сьє, неначе він сам лише знає без міри веселу таємницю.

Втім я не можу себе опанувати. Я обертаюсь. Я хочу вловити, до кого він усміхається.

Позад мене стоїть стара акація, гола, висмоктана жовтневими вітрами. Порожня туманна вулиця. Але вона нагадує річку, ця вулиця, річку літнього ранку. Отак куриться літнього ранку Дніпро. Мені здається навіть, що я чую пахощі літньої річки.

— Ви чуєте, що я кажу вам, Нехечко?

— Ні, жодного слова не чула.

Я беру її за ручку. Вона мала й холодна, як собачий ніс...

— Вам не здається, що пахне літньою річкою,—питаю я...

— Що ви, Нехечко. не що інше, як ви закохані. Холодно ж і темно. Чи не в цього патлатого ви закохані?

Коли вона сміється, то підводить трохи в рхню губу, як роздраженне цуценя, і зуби, маленькі й шпичасті, нагадують мені Чарлі. Проте, я кажу:

— Оцей молодік, я його не знаю, але щоразу, коли бачу його, хочеться мені до нього підійти й сказати йому:

— Слухайте... ви... я вас не знаю, але ненавиджу вас.

Моя знайома примружує очиці, як тоді, коли дивилась на свого нареченого поручника й відповідає:

— Нуда, — відповідає вона, — коли я кажу, то ви на мене гніваєтесь і ваша шановна мати також. Бачите, яка усмішка, яка ситість. Голову можу закласти, що це літера „А“. Чого їм бракує? Сами лише вони працюють, лише їм все належить. Який ситий смішечок.

— Правда, — кажу я радо, випускаю її ручку слизьку, мов дохле жабеня, й прямую від неї.

Аж тепер я примітила. Вона фарбує сиве волосся, фарбує сама, певне. Бо невдало. Сиве волосся мішається з чорним і скидається на гниди. Брр... Гидота...

II

Коли я прийшла до видавництва, то вже на дворі було зовсім видко. Тільки через подвійні давно немиті вікна, сіється світло мляво й скупно. Підтягла я донизу блок електричної лампи, засвітила саме над коректою і робкорівським матеріалом. Коли так тихо, нікого немає, друкарські машинки не настукують у голову, тоді саме я й люблю працювати.

Мені тільки шкода, що ми не маємо власного матеріалу. Робкори пишуть до нас замало. Не люблять вони нашої редакції. Защо — сама не знаю. Але біля мене лежить кипа газет і журналів, і я ріжу, ріжу, перекреслюю і клею, клею...

Я так поринула в роботу, що навіть Шурочку не помітила. Шурочка друга коректорка. Чорнявенька, маленька, — вона не ходить, а здається, одно тільки танцює, чудний якийсь танець, — в своєму кошечому колушці, в кораловому капелюшці на маленькій голівці й стрибкими кроками своїми нагадує вона тих оксамитових мавпочок, що стрибають на дротинках у вуличних крамарів. Вони дешеві, ці мавпочки й дуже втішні. Жінки купують їх і вішають на шовкові абажури. Чоловіки й діти граються поки не ввірветься ниточка, на якій плігають ці мавпочки.

Отак я думаю, коли дивлюсь на неї.

— Що ти вилунила на мене свої ліхтарі? Чи довго ще висігнимо в повітрі моя ніжна долоня, — знаєш, хто її вчора цілував, га, канцелярська мишо, чорнильна душе, стара дівко...

Вона випалює це все одним духом, охоплює мене і цілує, наче б то ми не бачились уже довгі роки...

З її вуст смачно пахне доброю цигаркою і легким вином...

Нарешті вона випускає мене з своїх обіймів, палких і рвучких, і береться до своїх паперів. Тоненькі смаглявенькі пучки перегортають роботу прудко й спритно — звично роблять свою справу, а кармінові губки своє — лепечуть, лепечуть...

На Шурочку, як і на Крола, не можна сердитися. Я теж не можу сердитись. Я благаю лише:

— Шурику — оксамитна мавпочко, дай мені працювати, зараз усі збіжаться, почнеться ярмарок, а я мушу підготувати 450 рядків, хоч кров з носу...

— Одне, що ще 10 хвилин до восьмої, друге — не будь... — останнє Шурочка закінчує на мигах, рухом губів...

Шуроччині вустонька завбільшки, як крапельки крові, не більше, але вмійть слів і речей, від яких згорів би і розсипався на крихти бувалий солдатський ранець...

— Ти таки вважаєш, що хтось цього потребує і читає... пхе...

Її чорні лукаві оченятка іскрять, як у звірятка в п'яті, губи тремтять від стриманого сміху.

— Я умліваю спати, — каже вона — чудна якась хвороба, тільки-но сяду за бюро, як умліваю, умираю спати.

Так було і в гімназії. Цілу ніч танцювати не присідаючи, а скоро до парти — стоп. Сплю. Здыхаю. Якгадаєш, Нехцю, дадуть мені відпустку, беручи на увагу хронічність мого захворювання?..

І вона регочеться. Регочеться так чистосердечно й весело, що я теж мушу сміятись.

А Шурочка далі розповідає, що вона цю ніч не спала, була на якийсь, чорт її заїсі, вечірці. Випила, розуміється, розчулилась, розуміється. Аж тут Крол!

Виявляється — давні знайомі її давніх знайомих і, одним словом, місяць... дві години ночі, а йти треба парком і під боком, розуміється, Крол. Що ж вона, хіба, дура, — коли їй до вподоби чоловік, то він уже належить їй, це вже будьте певні... Але, дорога моя, — каже вона раптом. Перегинається через стіл. Очі їй горять так, що мені попросту гаряче стає в обличчя. Горять і сміються.

— Дорога моя, — каже знову — ти знаєш, я в ньому розчарувалась, у Кролі, як у мужчині розчарувалась. Дорога моя! Адже він не вміє цілуватись, — каже в неї з чудним, веселим жахом, — не вміє, слово честі, хоче захопити все зараз і в нього нічого не виходить.

— Шурко! — не витримую я.

— Що таке — підводить вона брову. Вони в неї тугі й округлі й дражнять, як губи... — я щось сказала?

Але одразу згадує вона ще про щось. Згадує про Кроля й шепоче мені:

— Нікому, нікому не кажи, дай слово.

Я даю слово.

— Так ось, до нас надсилають відповідального секретаря. Робітника. Складач і, крім того, такий талановитий письменник, жаж, і гарненький, жаж!..

— Звідки ти знаєш, Шурочко?

— Не бійся, Шура дурненька, цокотуха, але їй довіряють, не бійся!

Вона стискає губи, тепер вони цілком схожі на крапельку гарячої крові.

— Крол дуже сумний, він скаржиться, що не довіряють його адміністративним здібностям, отож підставляють йому під руку робітника. Ось.

Вона ще, певне, має багато чого розповідати, Шурочка ця, але до нас уже двічі заглянула сувора виробнича комісія. Бухгалтерка, Віра Володимірівна. Вона не любить, коли базікають на роботі. Не соромиться висловити це, де треба і де не треба.

Єдиний співробітник, що не зрісся з колективом, зате вона така сувора.

Так гадає Шурочка. Вона каже це потиху й занурює смаглявий носик у довгі білі гранки й працює. Вона вміє базікати, ця оксамитова мавпочка, але працювати теж уміє. Її маленькі бистрі оченята схоплюють zarazом 5-6 рядків, помічають усі помилки, запам'ятовують їхнє місце і знищують їх. Її олівець теж легший й прудкіший, ніж усі інші. Складачі рвуть із рук гранки, виправлені її рукою.

Ми працюємо спокійно й неохоче. Як завжди, заходить Крол і кладе свої теплі руки на наші плечі, щипає за щокі:
— Працуйте, працюйте, — підохочує він. — Сьогодні прийде секретар, робітник і письменник. Ах, який це талант, ах талант!

Пізніше прийшов секретар і насамперед спитав:

— Хіба вам так темно?

— Чого вам треба? — кажу грубо.

— Хіба вам так темно, що лампа горить, — остільки, оскільки ж це коштує грошей, — відповідає він мені доброзичливо і протягає руку до лампи.

Я дивлюсь на лампу і відчуваю, що червонію, червонію — аж до шиї. Чорти б мене взяли. Уже перша година. Крізь вікна сяє ясне зимове сонце, а лампа й досі горить. Я забула її загасити й ніхто цього не помітив, ні я, ні Шурочка, ні Крол, ба навіть, сувора виробнича комісія цього не помітила...

Я гашу лампу.

— Чого ж вам треба? — питає вже Шурочка.

Вона це каже різко, грубо, але водночас схиляє свою пташачу голівку на плече й сміється очима. Він таки справді дуже гарний, високий, стрункий, і кучері його хочеться пригладити, або ще більш розкудовчити.

— Чого мені треба? — каже він — стола мені треба, я ваш новий співробітник, секретар, то мені треба стола...

І він дивиться на мене й усміхається. Зіниці в нього широкі, тому очі здаються темні, хоч вони голубі. Він дивиться на мене так довго, що мені стає незручно, бо я відчуваю погляд його на мій блузі. Шурочка це теж помічає і каже з серцем:

— Слухайте, — каже — коли ви дивитесь у річку, від цього риби не дохнуть?

Я дивлюсь на Шуру з прикрістю. Це вже занадто.

Але він, здається, нічого не помічає і відповідає спокійно.

— Риби? Остільки, оскільки я не помічав, нічого сказати вам не можу. А ваша блузка мені подобається — каже він до мене. Подобається... на обкладинку б її.

Шура з чудним вереском вибігла з кімнати.

А за хвилину в нас у кімнаті поперебували всі друкарниці, убиральниці й експедиція. Кожна з своєю вимовкою...

Новий секретар ні на кого, здавалось, не звертав уваги. Сам собі привів стіл і стілець, одділив куточок. За півгодини на столі лежав новий папір і дві чорнилиці. Ми дивились здивовано й зацікавлено. Ніхто з нас не мав прес-пап'є, столи були голі і за ручки, що кожне з нас тягло одне в одного, цілий день стояв гармидер. Поставивши стіл, де йому припало до вподоби, він усадовився з таким виглядом, ніби він уже багато років сидів тут і працював. Якось усе йому одразу прийшлося до рук...

Спокій його кутка впливав, здавалось, на всіх. У всякому разі, я почувала себе якось по чудочому добре, як у теплій тихій воді. Але незабаром тиша увірвалась. До кімнати прибіг експедитор, лютий, схвилюваний, з криком.

— Де моя ручка, що це за лихо таке, що ручки спід рук видирають?

— Не треба вам кричати остільки, оскільки ручка лежить у вас за вухом, і взагалі не слід кричати. Адже ми працюємо.

У нас у видавництві було таке вже правило, коли хтось кричить, то не дати собі наплювати в кацу, а кричати ще дужче, тому спокійна відповідь нового співробітника справила на експедитора чудне враження. Він навіть трохи збентежився, а це трапилося з ним, мабуть, уперше в житті. Збентежено він полапав ліве вухо. І наколовся на перо.

І певне від ніяковості розгублено відповів:

— Ба, й справді, за вухом. Хто б це її туди міг покласти? — Експедитор уже був подався назад, але новий співробітник його спинив:

— Я секретар. Мое прізвище — Кін, коротке прізвище, легко запам'ятати. Я вам хотів сказати, що пишу на вас рапорта. Кролові рапорта.

Кін сказав це так спокійно і майже доброзичливо — я і Шура презирнулися, не розуміючи. Не розумів і експедитор.

— На мене? — насилу вимовив він здивовано. — Я бачу вас на очі вперше в житті.

— Отож таки через те. Уже три дні, як я ходжу на вокзал, стежу, як вантажать газети й журнали, остільки, оскільки їх привозять на вокзал погано запаковані, напівроздерті, оскільки мотуззя у вашій експедиції валяється, а вас я на вокзалі жодного разу не бачив, я й пишу рапорта.

— Слухай, Нехцю, ми, здається, маємо склочничка в нашому заведенні.

З експедитором усі сперечаються. Навіть Крол його часом закликав до себе в кабінет і відразу звідти чутно ставало два голоси. Кролів гучний і низький, а експедиторів тоне-сенький, але такий дужий, що він щоразу перекрикував Крола, а вийшовши від Крола схвилюваний, як від сонця зашарілий, ще похвалявся.

— Я йому показав, хто такий Марем'янов. Це не старий режим, я ні до кого не підлизуюсь.

І при цьому дивився на виробничу комісію, на Віру Володимировну. Потім він бігав до місцевкому, писав заяву на Крола. Крол гукав йому „геть!“ і тупав погами. А місцевком виносив догану Марем'янову за недисциплінованість, а Кролові за бюрократизм..

Тому ми з певною цікавістю стежили, що з того вийде.

Марем'янов широко роззявив рота, неначе хтось збирався вирвати йому зуба. Так він завжди робив перед великими боями, але несподівано він не підніс голос, а засичав:

— Що... що... ви тут перший день і вже заводите склоки... Ви помиляєтесь. У нас не така установа. У нас не люблять склочників. Я не був на вокзалі, це мені тов. Крол дозволив. У мене дружина з пахвою. Тобто не те, щоб пахва, а опух, треба її лікувати, я мушу її лікувати... Вона в лікарні...

І раптом вигукнув:

— Хто мені заздрить, хай сам там лежить...

І втік.

Кін йому нічого не сказав, лише дивився довго, чудно, і очі йому ставали все менші й менші.

Усі були схвильовані. Усі казали, що це вже не Крол. Ні, не Крол. Оцей товариш „остільки, оскільки“. Пише рапорти на товариша. На товариша з хорою дружиною, яка має опух. Таке в нас трапилось уперше. Всі зненавиділи його. Усі — від експедитора до убиральниці. І тільки сама я на свій сором відчула, що з мене поганий член колективу. Мені... мені здавалось, що він має рацію.

Мені й Вірі Володимирівні.

Навіть Крол був незадоволений і взявши Кіна за викат, сказав:

— Надто круто, Кіночку, надто круто. Та, коли Кін спалахнув, обняв його за плечі й до нас звернувся.

— Ах, темперамент.

Усе змінилось. Товариш Крол більше не розповідав анекдотів, диктуючи свої чудові статті. А коли дзвонили телефоном, викликали когось із товаришів бодай на 5—10 хвилин, то завідувач канцелярії не кликав, відмовляв зухвало і соромив, і всі знали, що це не його провина... Навіть до Шурочки ніхто більше не приходив. Перед тим мало не щодня приходили до неї знайомі художники, артисти, всі ті автори, що працювали для нашого ж таки видавництва, кожен любив погомоніти з нею 5—10 хвилин, але тепер, — хто зна, як це Кін зробив, — але нашу кімнату відвідували щоразу менше. Кожного разу, коли випадкове обличчя заглядало до нашого фанерового кошика, він натикався на пару спокійних, чекаючих очей. Кін дивився прямо й спокійно, лише у відвідувача позір ставав неспокійний, рухливий, і з швидким: — „Вибачте“ — двері зачинялися з того боку...

Якось після однієї такої сцени в Шурочки почала голова боліти. З півгодини крутилась, сякалася в шовковий носовичок, бідкалася, що не може працювати. Потім пішла до Крола. На її подив і образу, Крол холодно відіслав її знов до Кіна.

— Якщо вам болить голова, зверніться до Кіна. Секретар він, а не я. І в дрібниці я не втручаюсь...

Відповідь була сповнена гідності, та Шурочка зухвало примружила очко й стукнула себе по нігтю... але зробила це так, щоб Крол не дуже примітив.

Вона ще раз здивувалась, коли Кін їй не відмовив, тільки дивився їй прямо в обличчя й всміхався:

— Остільки, оскільки ви не можете працювати, що ж ви будете дурно сидіти... ідіть...

І Шурочка пішла.

За півгодини пішов і Кін.

— Якщо я буду потрібний, подзвоніть до друкарні.

За роботою він зчаста переходив з „ви“ на „ти“, хоч поза роботою лише викав.

Я хитнула головою. Я знала, що у другій годині він завжди йде до друкарні, доглянути, як іде друкування журналів.

Щойно він пішов, як поприходили робкори. Вони єдині, що мають право приходити, коли мають час, і вимагати відповіді на всі свої запитання. Кін був до них страшенно уважний, і це передавалося їй мені.

Робкори принесли матеріал і розповіли, що фабрика дуже задоволена; останнім часом журнал прибуває хвилина в хвилину, і таки ж є що читати. Кожній фабриці цікаво прочитати про себе і свого ж таки власного робкора. Я прийняла їх матеріал. Проглянула, записала їхні запитання, вони надовго не затримувались і пішли. Знову стало тихо й не вірилося, що працюють та сама кількість і ті самі люди, що перед шістьма тижнями...

Так я міркувала.

Останнім часом я вже за жарт робила 600 рядків. Може тому, що ми почали діставати матеріал з усіх сторін і в нас уже був „запас“ — складений матеріал, що не ввійшов у журнал через його заповненість...

Кілька рецензій уже відзначили успіхи наших журналів, книжок. Усі знали, що це Кінова праця. Але всі його ненавиділи. Усі. Навіть Крол.

А я ж його теж ненавиділа раніше, ніж знала... Тепер я теж не терплю його широкої ходи. Вона якось звучить почудному впевнено. Наче кожним кроком своїм каже:

— Оце моє місце, і оце моє місце і куди я приходжу — там моє місце.

Я не люблю такої нескромної впевненості у собі, це пригічує іншого, непевного...

А втім, коли він усміхається і я впевнююсь, що не до мене стосується ця усмішка, я почуваю себе по чудному ніяково, неначе обурююсь...

Але — чи це мені здається — його усмішка часто стосується й до мене, а не понад мене...

Я певна цього ось чому: друкарниці просять Шурочку:

— Шурочко, візьми його в роботу, цього „остільки-оскільки“, що тобі оце важить. А ми б же віддихнули.

Я дивлюсь на Шурочку, вона знижує струнками плечиками, мовляв: „аби я захотіла“.

Але я бачу, як глибоко вона ображена. Він не дивиться в її сторону. Особливо з того дня, коли вона пішла додому через сильний головний біль.

Щось на 3-4 день, коли в неї знов почала боліти голова, Кін їй порадив:

— Зав'яжить міцніше... шовковою панчішкою, це певно по-собить...

Я нічого не зрозуміла. Шурочка широко розкрила чорні очі й раптом почервоніла, далі зблідла. Але відказала йому:

— Коли в людини ніколи не болить голова, це знак, що вона її не має.

Крол саме на ці її слова надійшов і суворо посварився пальцем

Але Кролові, видимо, приємно, бо він теж не любить Кіна. Я чула, як він скаржився завідувачеві канцелярії:

— Відколи тут командує він, отой „остільки“, я вже нінащо звівся. Я не маю сили дівчину поцілувати...

Завідувач йому щось відповів. Я не вчула, що саме.

І далі гримів Кролів низький і широкий голос:

— А що хіба, покорчило йому, байструкові, дивіться обкладинку, дивіться верстку, коли ж він уже мене, таку норувисту шкапу, заприг...

Більше я не чула, але якась чудна гордість мене переповнила. Не тому, що хвалили Кіна, попросту я люблю справедливості!

Раніш, коли питали завідувача, то відповідь була одна:

— Завідувач допіру вийшов...

А тепер:

— Завідувач зайнятий...

І дивна річ. Крол таки працює. Правду кажучи, я тільки тепер дізналась, що Крол не тільки завідувач, а й відповідальний редактор. Він працює день-у-день з 11-ої ранку допізна вночі. А художники й письменники похитували головами. Підмінили такого доброго хлопця. Старіється наш Крол...

Але з журналів і вони задоволені. Не тільки з журналів, а й з самого видавництва. Платити вчасно таки не платять, але ж як бухгалтер розмовляє з тобою, як з рівнею, то це чогось теж варто, таки працювати хочеться...

III

Сьогодні Кін розгрімався на мене. Уперше чую, щоб він кричав. „Що ти зробила з нотатки, — репетує, — де Бухманові (Бухман це неписьменний швець) слова, його стиль?“

Що ти хочеш мені довести — що ти вмєш писати, покажи, що він умє писати, остільки, оскільки ви повинні виховувати, а не те, щоб варити власну кашу.

Він вихопив папірця.

— Де оригінал. — уривчасто сказав він, — можна зробити чудесного фейлетончика.

І бере перо.

Шурочка дивиться сміхотливими очима. Вона, здається, рада, що він гримє на мене. Вона хвилинку дивиться на мої тремтячі губи й шепоче:

— Від любого ляпас смачніший за поцілунок...

Що вона цим має на думц?..

Я не вважаю за потрібне їй відповідати.

— Ось бачиш, Нехо, остільки, оскільки ти пишеш не-погано...

Голос Кіна брєнить лагідно, наче він просить вибачити за щось, але я ані трішки не гніваюсь. Праця є праця, хіба я не розумію? Я ж не Шурочка. Здається, навпаки.

Я підходжу до його столу, і він прочитає мені „фейлетончика“... Я не можу зчутися від захвату. І це той самий Кін, що він двох слів не скаже, не загрузнувши в „остільки, оскільки“. Фейлетон повен дотепу, сміху, радощів, і водночас майже всі слова Бухманові, а не його, Кіна.

— Я це тільки позв'язував своїми мотузками — каже він — правда ж, нічого?

— Нічого? Надзвичайно, а не „нічого“! Казав же Крол, що ти дуже талановитий!

Сміється Кін.

— О, Крол! Не дуже покладайся на його критику. У нього така вже звичка все починати з „ах“.

— „Ах, яка чорна муха! Ах, яке біле вапно!“

Я не пізнаю Кіна. Він ніколи не був такий говіркий. Машинально повертаюсь я до Шури, але її вже нема.

— За п'ять хвилин четверта, — підхоплює Кін мою думку. — Вона дуже пунктуальна, коли йде додому.

А о п'ятій годині в нас виробнича нарада. Нашо ж мені тягтись додому, тоді з ов назад. Краще я дороблю трохи цього матеріалу. Крім того, Кін монтує макет нового журна-ла. Це має бути урочистий номер. Ювілейний номер — сотий по числу. Цікаво, що він вигадє, ойой Кін.

— Ви залишаєтесь, га? — питає Кін.

— Так, за годину відбудеться виробнича нарада. А ви?

— Я теж.

Це все ж таки трохи комічно. Щойно закінчується робота, як він починає викати. Правда, що Шурі він викає навіть під час роботи.

Виробнична нарада почалася з пісень і закінчилась слізьми.

Перше слово взяв Крол. Як завжди, коли його широкий голос розноситься по кімнаті, стало тепло й весело, немов столи прибрали білими новими скатітками і внесли велику лампу. Він вийняв газету. У газеті, що стільки разів лаяла видавництво й особливо журнал, на цей раз була рецензія, — не рецензія, а хвалебний гімн. Правда, що зазначалося й хиби, але відчувалося, що хиби відзначено більш для того, щоб голова не пішла обертом від успіхів...

— Ми працюємо так — закінчив Крол. — Крол таки не спить цілі ночі, не має сили дівчину поцілувати, але ми дістали перемогу. За останні три місяці тираж дуже побільшав. Ми маємо наших власних кореспондентів у найменших містечках, і письменники й художники теж не обминають наші двері. Це моя нагорода. Найкраща нагорода революціонера — відчувати, що до нього прислухаються маси.

Усі люблять Крола і тому всі аплодівали його м'якому голосові, його ставній фігурі й великим сміхотливим очам. Можливо, що дехто підсміювався, коли він розплився в урочистій своїй промові, особливо про безсонні ночі. Ні для кого не було секретом, хто саме справді не спить ні вдень, ні вночі, хто днює й ночує в друкарні, але всі люблять Крола і ніхто — Кіна. Отже Кролу плескали Кінові на заздрість. Але суворий член виробничої комісії й голова місцевого — старий партієць — не плескали, я, здається, теж ні. Я не помігала. Більше за всіх плескали Шурочка й експедитор...

Кін сидів у кутку і чогось порався в паперах, буцім то його ніщо не обходило. Лише, коли назвали його ім'я, він вийшов до столу, але без звичайної своєї посмішки, і я помітила, що Крол почав терти руку об руку (це в нього завжди ознака няковості), рот його трохи засоромлено скривився. Він дивився на всіх нас і, здавалось, заздалегідь просив вибачити Кінові, вибачити йому за Кінову грубість. Одно слово — Крол страждав.

Це було ясно. І всі ми раптом стали неспокійні. Наш святковий настрій розвіявся. Повиносили білі скатертини, столи стали голі.

А Кін хвилинку дивився в публіку, немов хотів когось відшукати. Його очі зупинились на експедиторі, на Шурі, на Кролі.

І Крол, і Шура, і експедитор випростались, мов перед вироком.

Так, як вирок, одрізав Кін:

— Експедитор саботажник. Газети надходять розірвані. Друга коректорка — симулянтка, попросту сказати, брехуха.

І зупинився.

Стало надзвичайно тихо.

Експедитор схвилювався, як завжди, коли його душив гнів. Він щось хотів сказати, але не встиг. Шура попередила його. Біла, біла, як її фальшиві перли, вона хвилинку стояла з відкритим ротом, фарба на губах їй пересохла, шматочок відпав, як луска від струпу. Вона сплеснула руками й одним стрибком, як мавпа, злетіла на кілька сходців, що відділяли стіл від публіки. Їй подали води, але вона жбурнула шклянку додолу.

— Яким правом, нехай він скаже, доведе, яким правом він мене ображає...

Я обняла Шуру за плечі. Мені здавалось, що вона впаде, так вона тремтіла. Комісія дивилась на Кіна сердито й напружено. Член виробничої комісії Віра Володимирівна, яка була на Кіновому боці з першої хвилини, тепер теж мала сердитий і блідий вигляд.

Один лише Кін був спокійний.

— Ви симулянтка, а тепер ви теж плачете, тому що ви симулянтка, остільки, оскільки я знаю, що коли голова болить, то не йдуть по панчохи.

— Які панчохи? — пробелькотала Шура.

— Оті, що на вас тепер. Ви мене й не помітили, така ви були заглиблена... А я вже тоді гадав, що ви симулянтка, коли ви скаржились на головний біль...

Він пригадав той день, коли вона пішла, й розповів, як ідучи з друкарні він, щоб скоротити дорогу, пішов пасажем і побачив Шуру, вона купувала панчохи. Він розповів це так гарно й гумористично, що всі вибухнули сміхом, а я зняла руки з Шуриних плечей...

— Теж з Марем'яновим, — провадив Кін — якщо його дружина має опух, то хіба ж через це абоненти повинні діставати болячки, а не газети та книжки?..

Так само з друкарками, так само...

Нараду, що почалась так святково. Кін зіпсував. Я це бачила на Кроловому обличчі. Він страждав.

Друкарки дивилися на нього вогкими очима. Шурочка так плакала, що не тільки обличчя, а й рукави її пальта стали мокрі.

Експедитор щось кричав.

Тоді взяв слово голова місцевкому. Він просив угамуватись, але ніхто не вгамовувався. Охорона праці обіцяла в'яснити, все в'яснити, але ніхто не вгамовувався. Тоді встав Крол.

Кролове любе, гарне обличчя навіяло спокій. Він зазначив, що це ж правда, у нас немає справжнього змагання і бригад. У цьому трохи винні місцевком і охорона праці, трохи, — не

цілком, розуміється, — велика частина вини падає на нього, на Крола самого...

Щождо любого тов. Кіна, то всі знають, який він відданий видавничій роботі. Досить великою мірою завдячує товаришеві Кінові успіх журналів і книжок але, розуміється, він перегнув палку, хоч з другого боку ми повинні визнати і план цього року дал ко ще не виконаний, щождо експедиції, розуміється, ненормальності є й він нераз уже сварився з т. Марем'яновим, але з другого боку...

Здається, ті самі слова, що й Кінові, а втім не те, немає олива в них, нема грубості...

— Так! — шепоче експедитор — так, — шепотять заплакані друкарниці.

А т. Крол продовжує уже з усмішкою; ми вже відчуваємо, що зараз почуємо анекдот, і що все скінчиться добре.

І вже не так сумно дивляться очі, дехто вже підмазує губки, присувається до дверей, до виходу. Сонце пахне, здається, і сніг пахне, здається... Нічого, поки живий т. Крол, нікого не скоротять, нікого не знімуть.

— Розуміється, — каже т. Крол, — товарищина фантазія з панчішками вимагає догани, але ми вважаємо слово симулянтка за надто круте, ми...

Він усміхається і спиняється, а ми вже сміємося з радощів.

— Ти перестанеш, чи ні?..

Розуміється, це належить Кінові. І Кін ще додає, щоправда тихше, стриманіше, але чують усі:

— Я поговорю з тобою в іншому місні, Кроле...

І Крол, наш любий Крол спинився, не закінчив свого до-тепа. Сів собі...

V

Експедиторіві винесли сувору догану.

Хто знає, чи справді його дружині полегшало, бо догани він діставав і перед тим. Він почав їздити на вокзал, Марем'янов сам їздив.. І книжки прибували тугі, зав'язані, свіжі, мов огірочки щойно з городу.

Ми це відчули одразу, з числа замовлень і вдячних листів замість скарг, які всім набридли по горло.

Організувалося 2 бригади. Однією з них керувала Віра Володимирівна. Вона працювала у бухгалтерії. Другою — Кін в експедиції та в друкарні. Я записалась у другу. — Кін худіший став, вищий якийсь. Крол теж. Він скаржився по кутках, скаржився на Кіна, але дивно: все менше й менше людей залишалося навколо Крола і все більше купчилося навколо Кіна, хоч Крола любили, а Кіна — ні.

Як же він крім своєї роботи нікого й знати не хотів. Ходили чутки, що він десь таки розмовляв з Кролем у тому

таки місці, на яке натякав Кін ще на зборах. Крола кудись викликали, щось неприємне казали...

Це розповіла Шурочка.

— Ну, чи ж не хамло твій Кін?.. — звертається вона до мене, але несподівано сама додає:

— Ні, справді, він чудовий хлопець, Крол, хороший, але адміністратора... з нього немає, слово честі, хоче захопити все одразу — і з співробітниками в злагоді бути й вимагати роботи — усе разом хоче захопити і нічого в нього не виходить... — її голос брентить сумно, сумно...

Вона, розуміється, має рацію, ця оксамитова мавпочка, я з нею згодна, але...

— Чому це Кін мій, — кажу я роздратовано — остільки, оскільки він співробітник...

Але я не закінчую.

Шуркинi очі переливаються від сміху.

— Слушайте, вуха — регочеться вона — ти хоч прислухайся, ти ж розмовляєш навіть його мовою...

— Ідіот — ще лютіша я, — остільки, оскільки я чую його щодня...

Але Шурка сміється, сміється, та якось чудно, сумно, як тоді, коли говорила про Крола.

— Твій, твій, — каже вона — я на це маю око, повір мені — і в її голосі чується мені щирий сум...

Мене це дуже мало цікавить, правду кажучи. Мені не хочеться підтримувати цю дурну сварку, але в мене вихоплюється:

— Ти попросту божевільна, — кажу я — я його не любила ще перш, ніж узнала, — кажу.

І йду від неї геть.

— Придивись хоч до своєї ходи — кричить мені вслід Шурка.

Я не обертаюсь. Я йду коридором і мене не цікавить, абсолютно не цікавить стежити, як я ходжу. З кінця коридора йде мені назустріч дівчина. Ця дівчина якраз мене цікавить.

— Оця — міркую собі — саме під пару Кінові. У дівчини сміливі плечі. В'язана шапочка лежить на маківці і спід неї вибиваються крилясті кучері. Я всміхаюсь до дівчини, вона мені відповідає. Я підходжу до неї й вона наближається. І підійшовши зовсім близько, пізнаю сама себе. І вперше за всі мої 25 років подобаюся сама собі...

Тепер я прислухаюсь до своїх кроків. Мені вчувається, що хода моя страшенно широка, неначе кроки мої хотять оповісти:

— Ось скільки ми можемо захопити за одним разом, а коли захочемо, — то захопимо ще більше...

На розі мене наздоганяє Кін.

Голову задер, як завжди, очі десь понад деревами. Мені здається, що він мене не помічає, я даю собі слово не окликати його, але раптом його очі спадають до мене, його усмішка теж до мене.

— Ух, — каже він — яку я вигадав комбінацію до сьогоднішнього номера — і несподівано додає:

— Що ви робите ввечері, товаришко Гінзбург?

— Я вчусь, — кажу здивовано — а що хіба?

— Нічого — відповідає він і насуває шапочку на лоба — нічого, остільки, оскільки ви цікавитеся журналом, то може ви хочете вивчитись його випускати.

Я така рада, що схоплюю його під руку й притискую обличчя до його рукава.

— Ви хороша тьотя, — каже він — хороша і ваше пальтечко мені подобається.

— На обкладинку — кажу я.

Дивиться він хвилинку, не розуміючи, й раптом регочеться.

— Ні, не тільки... — не закінчує, зриває шапочку і зникає, а я йду і відчуваю, як підбори вицоковують:

— „Оце моє місце, і якщо захочу, то й оте моє місце, і „куди піду — скрізь моє місце“.

Доктор каже, що все це — пружність і бадьорість — усе це набуто завдяки його новісінькій мікстурі. Мій доктор дуже радий. А я теж. Доктор цей старий, майже професор, і, коли він каже, то вже певне знає, що. Нащо ж його розчаровувати, казати, що я його мікстуру навіть не замовила. Ось лежить рецепт у гаманці. Я попросту не мала часу замовити. Але він такий старенький і радіє так щиро, навіщо його розчаровувати...

Моя робота мені подобається.

Нема кращої роботи над коректу, правку матеріалу. Нема краще, як відчувати, як одна кома міняє цілу думку, як кожен робкор, що йому я допомагаю викласти його думку, росте, росте у власних очах, і кожен його рядок це жива мова шахти, підприємства, заводу. Ні, ні на який фах я не замінила би мою роботу.

Як завжди на роботі, Кін мені не каже „ви“.

А тепер він каже мені попросту, при Шурі:

— Хочеш бути при випуску, тоді б я міг зайти по тебе.

Коли він виходить, Шурочка обіймає мене, лащить, пестить мене:

— Ти йому вже щонебудь дозволила?

Я не знаю, чому це мене так ображає. У нас в установі дуже добрий колектив. Ми майже не маємо таємниць одне від одного, у всякому разі жінки. І Шурине запитання показує лише, як дружньо вона до мене ставиться. Проте я на силу стримуюсь, щоб не відштовхнути від себе нафарбовані

вуста, вицловані, вимащені карміном і вогкими чоловічими губами...

— Скрізь ти вбачаєш романи — кажу я сухо і відходжу до столу.

VI

В. С.

Коли він прийшов, я вже була зодягнена. Таке глибоке було моє нетерпіння вчитися випускати журнал.

Ми зразу й пішли. Він розповідає мені, як завжди, що він хоче ще змінити в журналі і в цілому видавництві. Руки він мені не подає. Ніч темна, а я короткозора, отже мушу раз-по-раз хапатися за його рукав, але подати мені руку йому, здається, й на думку не спадає.

Він іде просто. Вода — хай вода, камінь — хай камінь, і навіть поночі я відчуваю, як сяють його очі, і сяє його переможна усмішка.

— Послухайте — кажу я — хоча це не має жодного стосунку до того, що ви говорите — скажіть мені, прошу, з чого ви такий задоволений, га? Чому ви всміхаєтесь, неначе ви знаєте якусь надзвичайно радісну таємницю.

Я хочу сказати це жартівливо, але чую в своєму тоні задріст, справжню задріст.

— Завжди задоволений? — перепитує він здивовано.

— Сам із себе — кажу я ушіпливо.

— Ще й сам із себе! До чого б я не взявся, мені щастить. І до чого я візьмусь, пощастить, я це знаю.

Він аж зупиняється. Немов хоче, щоб я гаразд придивилась до нього й переконалась, що це не просто хвальба. Але я й так чую, що це щось не схоже на хвальбу.

— А радісну таємницю — каже він знову — можу й вам довіряти. Чом би мені не бути задоволеному? Остільки, оскільки склеп, де тато бив мене й мотузом і батогом, а мати жбурляла на мене сікача — ось ще знак лишився, — нахиляється, хапає мою руку і намагає глибокий шнурочок на голові — відчули? — каже. — Склеп зруйновано, засипано, на його місці стоїть тепер будинок на сім поверхів, і всі для друкарів — га! А я приходжу й питаю: чи голодують так ваші діти, щоб ви їм мотузками затикали роти?

— Тож вони мені;

— Діти в дитячому садку.

— Питаюсь, може дитина вкрала в крамаря яблуко для маленької сестрички, а мати з сорому кинула на нього сікачем і сама з переляку завісилась?

— Вони ж мені;

— Діти поїхали на літні дачі!

— А моя сестричка, ота, що для неї я впіймав сікача, вона інженер і будує елеватора!

— І до кожного муляра, до кожного чорнороба хочеться мені сказати:

— Слухай, чи ти хоч знаєш, що ти можеш стати інженером, лікарем, філологом? Ти мусиш тільки забажати, ми живемо в такій країні, що треба лише захотіти і все буде!

Це майже поема. Його хода стає ритмічна, але ще твердіша, голова ще вище піднесена, і тепер я розумію, чому його очі дивляться понад дерева, чому він посміхається так переможно, так звиятно.

Мені добре з ним, добре, мені здається, що якби він був частіше коло мене, то я ніколи не була б стомлена. А так я стомлена. По вечорах мене тягне до ліжка. Наука достається мені важко через це. Я пропускаю багато лекцій.

І мені здається, що якби він був коло мене частіше, то я вчилася б інакше, працювала б краще.

Уперше працюю я в друкарні та ще й до того вночі. Мені тут подобається. Мащини дзижчать тихо-таємничо. Складачі кидають літерами, неначе щось задумали і хочуть поворожити. І вогкі гранки, що їх подають мені щохвилини, пахнуть фарбою й водою.

Олівець малює своє так чітко. Ніколи ще я так спокійно не працювала. Так спокійно і так смачно. Тепер я знаю, що таке мати насолоду з роботи, — лише водити олівцем по вогкому папері, вимальовувати таємничі гачки, коцюбки.

Коцюбки — це чиста конспірація, вони показують дорогу до помилок, я дивлюсь на ці помилки, як на ворогів, що я закликана їх викорінити і що швидше, то ліпше, не дурно ж я член другої бригади.

Завтра вийде журнал, то ж навіть не знатимуть, що завдяки мені він читається так легко й зрозуміло. І коли він через це збільшить тираж, то я теж матиму частку в успіху. Я не чую, як увиходить Кін. Така вже в мене вдача, як занурюся в роботу, то вже я глуха, як кріт, хоч може кріт і не глухий, не знаю.

Я чую його лише тоді, коли він кладе обидві руки свої на мої плечі, кладе легко й міцно, як на близькі, на які він має право.

Я не люблю, коли наді мною беруть права, яких я не даю. Викручуюсь спід його рук:

— Ти заважаєш мені робити, Кіне...

— Зараз перерва — каже він, — нумо трошки переходимо, я випадково надібав сьогодні дешевку, пару рибок і маслин. Правда, що на базарі, в приватника, хай це йому боком вилізе, але зате ми будемо кусати, на чому світ стоїть...

Аж тепер я почула, яка я голодна. З великого захвату я забула сьогодні взяти хліба до обіду (в нашій їдальні хліба не дають) і забула забрати з собою сяку-таку вечерю. Тому я дуже задоволена з його пропозиції, мене спиняє лише —

де і як ми будемо їсти? Я не люблю, коли їдять неохайно, а чоловіки, скільки я розумію, їдять з великим апетитом, поспішаючи, і на клаптиках паперу. Але він розгортає газету, а в газеті тарілочка і блюде, хліб окремо.

— Лишечко, — кажу я — для кого це ви наготували, на полк солдатів хіба?

Мені здається, що ми ніколи не з'їмо самого хліба, не тільки маслин і рибки, а рибки, правду кажучи, я не люблю. Я їх не їм.

Він це помічає, підсуває мені маслини. Він чув, повідомляє він мене, що маслини містять кров і залізо та інші вітаміни. „Кров, залізо та інші вітаміни“ справді добра річ. Я не помічаю, як ми поглинаємо до крихти хліб, маслини і нарешті я з'їдаю добрий шматок риби, яку я не люблю, і ми сміємося обоє.

Після перерви я стою обіч Кіна, метранпаж зв'язує колісочки з літерами, а Кін пояснює мені премудрості верстки.

— Бачиш, — каже він, — коли б я не розділив оцю статтю, то одна шпальта мала б довгу ногу, друга — коротку як сонний бусел. Але остільки, оскільки я поділяю її на дві шпальти, то от сюди, в щічку поставимо фото, а з цього боку ще одну щічку — фото, — як тобі подобається сторінка?

Я дивлюсь захоплено й радо, як з голих гранок виростає живе створіння. Спід метранпажєвих рук кожна сторінка тепла, як дитяче тільце після купелі.

Я вже сама подаю поради. Несміливо, непевно, але Кін сприймає їх радо й задоволено.

Уже незабаром друга година, але мені хоч би ж почало дріматись, лише в животі та в грудях мене обсипає чомусь огидним холодом, хоч у друкарні дуже тепло.

Чи свіжі були рибки? — міркую я. — Щоб хоч Кінові не завадило. Про себе я чомусь забуваю. Себе я не бачу, зате Кіна бачу. Він жовтозелений, мабуть, з утоми.

— Тебе не нудить? — питає раптом Кін.

— Не знаю, здається; ні. А тебе?

— Здається, теж ні.

Але відразу біжить кудись. Приходить за кілька хвилин — жовтий. Від нього тхне краплями. Він простягає мені грудочку цукру, зеленого від крапель і наказує:

— На, з'їж. Ми отруїлися рибою. Але журнал мусить вийти, зрозуміла?

— Я розумію — і слухаюсь його, з'їдаю зелену гірку грудочку цукру...

Я знаю, що журнал мусить вийти вчасно і роботу, ясна річ, не кину, хоч з мене тут мало користі. Але я дивлюсь на його чоло і покладаю лишитись. Мені хочеться витерти піт з його чола, такі великі краплі. Вони певно, солоні, як сльози, й колючі, мов ячмінь.

Так мені здається.

На хвилину здається, що йому легшає, але за чверть години стає йому гірше, він біжить до крана, в кінець коридору й назад. Робітники пропонують відкласти журнала:

— Трапляється, що ж, а коли він тут умре?

Але Кін підносить слабий кулак, що нікого абсолютно не лякає, і опускає його на стіл:

— Журнал мусить завтра вийти й бути надісланий до передплатників, і він вийде й буде надісланий!..

І він лається при цьому, лається найгидкішими вуличними словами. Лається, не зважаючи на мою присутність, але мене це не ображає, і робітники теж не ображаються — хто з них на його місці бувши, відступив би, хто покинув би це місце?

І ми верстаємо далі. Але тепер уже я бігаю до крану, виполіскую рот від солодкої піни, блюю зеленою жовчю, але це мені не заважає, якби я могла, я навмисне завдала б собі якогось болю, це ж я винна, я з'їла тільки один шматочок риби, йому підсунула всю отруту, підсунула, бо я не люблю риби, лише маслини я люблю.

А Кін так чудно змінився, що вбиральниця, яка вже прийшла на роботу, відводить мене в куток.

— Доню, — каже вона й витирає носа синім фартухом, — доню, не вези його до лікарні, дай йому хоч сконати спокійно. Адже він уже обростає, бачиш.

Справді, за ніч йому виросла борода, так чудно, швидко віросла борода, очі запали і в ранковому світлі скидаються на череп...

Але журнал майже закінчено. Я викликаю карету швидкої допомоги. Загортаю його в своє пальто, в свою хустку, хоч я тремчу від холоду. І веду його в коректорську, кладу на канапу. Його піт і справді солоний, як сльози, і коле губи, як ячмінь.

— Яка ти хороша — каже він ледве-ледве, — і руки твої хороші і... як ти гадаєш, я не вмру?

Мені так недобре, що я не можу відповісти.

Коли лікар приходить і хоче зробити йому впорскування, Кін відштовхує його й кволою рукою показує на телефон. Складачі розуміють.

— 35 — 20? Експедиція? Рапортуємо:

— Ювілейний журнал вийшов вчасно і сьогодні має бути надісланий. Чуєте? — Тоді я бачу, як Кін простягає свою руку й показує на мене.

Я чую, як лікар кричить:

— Гвалт, що це за народ! Тут ви галасуєте — темпи, темпи, а самі ж цілком отруєні, вам треба перелити кров! У кого можна взяти кров!

— Візьміть у мене, докторе — кричу я — візьміть у мене.

Більш я нічого не чую.

Уже в кареті я очуюню і чую, мов крізь стіну, або далекий телефон.

— Хора вам ким доводиться, сестрою чи що?

— Ні, дружина, — чую я ще далі.

І хоч не люблю я, коли наді мною беруть собі права, але не маю сили протестувати...]

— Слухайте-но, з тим незнайомцем, якого ви так ненавиділи — у вас роман. Я вас бачила.

Вона, моя далека знайома, мружить на мене очиці, неначе дивиться на одного з своїх поручників.

Я дивлюсь на неї і згадую.

Коли я тоді її зустріла, то до 7 години ще було темно. А тепер до 7-ої години сонце вже грає у всіх калюжках, а в калюжках грають ямочки, як у дитячих щічках.

— Ви більш-менш знайомі? — питає вона далі.

— Так — кажу я — остільки-оскільки він мій товариш — мій чоловік.

І я йду геть.

Дзеркала вітрин відзеркалюють тремтливі пальці, що поправляють погано фарбоване волосся, таке розтріпане волосся, як вовна з хорого, безпритульного собаки.

І себе я бачу. І плечі свої бачу, рівні й сміливі. Крок мій твердий. Мені здається, що до чого б я не взялась, мені пощастить.

Я подобаюсь собі.

Кожна трісочка з нових риштовань пахне свіжим лісом, радістю.

З евр. переклала *Зінаїда Йофе*

а н г е л т о д о р о в

н е в е н а ¹

Цього вечора в очах багатьох робітників, що заливали натовпом бульвар, палали відблиски великого неспокою. Перед входом до залі стояли агенти. Збори заборонено.

Славка й Невена, наближаючись до театру, не добачали агентів за туманним смерканням. Проте, вони бачили повідь невдоволених робітників, гримуча хвиля крику заливала їх з головою.

Вони завважили, що геть поза зборами тримався погрозово відділ поліції. Повертаючись на це, щоб побачити, Невена пішла просто на маленького панка, що стояв на краях хідника й оглядав натовп.

— Що тут діється, товаришу?

Малий панок зробив гримасу й стягнув брови, не відповідаючи. Славка дала Невені потай знак ліктем і зашепотіла:

— Це Дано, шпигун, мій сусіда. Я знаю його добре.

¹ Від редакції. У тяжких економічних і політичних умовах капіталістичних країн, країн фашистського розгулу росте й міцнішає революційна, пролетарська література цих країн. З фабрик і заводів іде нове робітниче поповнення літературних лав. Мистецьке слово стає могутньою зброєю трудящих мас капіталістичних країн у боротьбі з фашизмом.

На сторінках нашого журналу, починаючи від цього числа, подамо ряд новел болгарських революційних і пролетарських письменників, що своїм мистецьким словом розповідають про жах фашистського режиму в Болгарії. У цих творах знайдемо й образки героїчної боротьби трудящих мас Болгарії за визволення спід фашистського ґа.

В цьому числі друкуємо новелу молодого болгарського пролетарського письменника Тодорова.

Ангел Тодоров (народ. 1906 р.) брав участь у лавах „Робітничої партії“ з 1926 року, що в свій час була легальною партією Болгарії. З 1928 року він — активний робітник журналу „Студентська Трибуна“. За участь у журналі його було виключено з Софійського університету, більше того, він мусив емігрувати. Виїхав він до Парижу, де закінчив свої правничі студії.

Перу Ангела Тодорова належить чимало оповідань і критичних статтів друкованих у пролетарських журналах. Він співробітник, а один час був і редактором, пролетарського органу РЛФ (Робітническі Літературен Фронт). Недавно видав збірку новел робітничої тематики — „Клуб і фабрика“.

Редакція

Невена почула на собі неприємний холодний погляд. Вона спішно сховалася з приятелькою в натовпі.

Натовп верушився, хвилювався, як море, що на нього кидався дико подув сильного вітру. На безмежному полі неба стрімили дрібні, рідкі зорі, легко розсіяні, повішені зовсім низько на сході, над покрівлями домів, місяць ще не сходив. А долі бульвару, у самому серці міста, без прапорів, у глухому гомоні хвилювалися маси робітників, що ніби виринали з глибин землі й збиралися знищити все.

І от враз обіч Невени, зовсім близько, заки ще мала час розглянутись, що діється, декілька пар сильних ramen і м'язів підняли вгору молодого енергійного робітника. Буря оплесків заглушила слух. Збори відбувалися, не зважаючи на заборону. Йї очі піднесли до невідомого промовця.

Його голос дзвенів могутньо, голос, що в ньому тремтів увесь дикий неспокій цього дивного темного вечора. Його кличі, повні життя, зривалися з уст, як птахи, б'ючи крилами понад лісом людських голів. Вони голосили обурення проти терору, що кривавими хвилями заливав край.

Раптом почувся кінський цокіт. Натовп заворушився. Голос промовця замовк. Але за хвилю, зовсім малу хвилину, над зборами грімко забилися великі крила слів бунту.

Невена не покидала очима промовця. Здавалося їй, увесь світ міг би відійти, й вона лишилась би сама, на очах поліційної кавалерійської атаки, що віднесла б її одну, отут недалеко, або десь, у страшну безвість.

Рухлива ланка наблизилася справді з дивною швидкістю. Натовп все ще стояв до неї плечима, дивлячись на промовця.

Він, одинокий у цю хвилину на своїй живій трибуні, відбив її в ясну дзеркалі своїх очей. Проте, коли ряди поліції врізалися в робітничий натовп, він щез у живому лісі, що в одну хвилину стягнувся міцно, стіною з кричі. Навчені коні стали дибки. Поліційні шаблі блискали короткими блисками в вечірній темряві.

Збурені коні кидалися скажено на стіну робітників. Вона подалася, розірвалася на дві, потім на більше частин, на бульварі, на хідниках, посеред дороги, поза велетенські обриси грізної кінноти розпливалася потоками в даль.

Суворий голос гримів пожадливо:

— Ловіть промовця! Стоїть Марінов, промовець!

Невена згубилася в тисняві. За хвилю вона йшла сама вулицею.

Поліція маневрувала, розбиваючи одну частину натовпу, відпихаючи її вбік. Кожної хвилі Невену могли затримати, проте, інша думка, наче удари барабану, заглушала її слух, полонила її.

— Ловіть промовця!

Але ж вони його зловлять,— говорила вона до себе. Вони мучитимуть його до смерті, довгими тижнями, як тільки встигнуть зловити.

І от враз, майже біжучи, вона підскочила з несподіванки: молодий промовець був за кілька кроків перед нею. Не думаючи над тим, що зробить, Невена прискорила ходу, наблизися до нього й сказала зовсім задихана:

— Але ж слухайте, поспішайте... Вони хочуть вас заарештувати.

— Ви бачите, що я поспішаю,— сказав він усміхаючись. Вона хтіла б йому щось сказати, але не знала, що саме, й мовчки поспішала, тепер уже побіч його. Вони повернули в першу вулицю, не сказавши ні слова.

Ішли так дуже довго. Над містом падала тиха ніч і закутувала людей і будинки в глибоку, пишну жалобу.

Враз Стоіль спинився й засміявся вголос:

— От мара. Та ж я не живу в цьому боці.

Вона здригнулася. Здавалося їй, що будиться з довгого сну. Їх очі стрінулися.

— Але... як це... ви ж не можете йти до себе... відповіла вона.— Вони всі вас знають. Мій боже, та ж їм відоме ваше прізвище. Вони хочуть вас заарештувати зразу й потім...

Він поглянув на неї міцним поглядом. Вона опустила очі, взялася за блюзку й продовжувала зовсім тихим голосом.

— В моїй кімнаті... ви можете побути в моїй кімнаті... Сьогодні й завтра, скільки схочете. Я родом із досить далекої провінції. Живу тут сама... Щодо мене, я посижу в моєй приятельки... я буду спати в одній приятельки...

І наче все це було вже постановлено, Невена пішла. А він вагався хвилину, дуже коротку хвилину, й після цього безкінечно малого моменту пішов за нею до цього далекого, проте, безпечного мешкання.

Залишивши Стоїля в своїй кімнатці, Невена сіла в трамвай, зеленосиній, що завіз її на другий кінець міста, до Славки. Тут перебула ніч. Уранці не пішла на роботу до фабрики, як звичайно,— це була неділя.

Пізно ввечері вона наважилася навідатися до Стоїля і, як умовились, занести йому хліба й газети. Відчинивши в'їздову браму, вона спинилася очима на постаті молодого людини, низької й грубої, що наче очікувала перед сусіднім будинком.

Льодовий холод потряс нею.

— Боже, це Славчин сусіда, це шпигун Дано,— подумала зразу. Це Славка говорила мені вчора ввечері, що він шпиг.

І тепер, зовсім як нещасливого вчорашнього вечора, Невена почула знову, як по її тілі пройшов вогонь цього

огидного погляду, але теж невідомо відкіль ганебне бажання, повне гріха.

Вона швидко відвернула голову й пішла в протилежному напрямі. Вона повернулася на хвилю, щоби впевнитися, чи він залишився далеко за нею. Проте, яка немила несподіванка. Він був тут, декілька кроків за нею — вона його пізнала. Вогонь піднявся їй аж до чола. Розгублена до краю, вона стояла хвилю нерішуче, не відаючи, що робити. Широкий посміх, низький, звірячий, залив обличчя Дано.

— Я вас зустрічав учора ввечері, панночко,— сказав він. Сьогодні ще раз вас зустрічаю. Мав би за щастя познайомитися з вами.

Вона ані дихнула словом, повернулася й пішла спішно. Ішла довго, її блукаючий погляд перебігав по домах, з образу на образ, їй здавалося, що зза кожного образу виглядав широкий, звірячий усміх — наче повішений нерухомо в безконечності.

В один час із думкою, що дві брутальні руки кожної хвили можуть простягнутися до неї, щоб зловити її й почути вогонь, що горів на її лиці, в той саме час інша думка промощувала собі дорогу в її голові.

— Коли він так піде слідом за мною, то викрие Стоїля.

Біля трамвайної зупинки вона повернулася, щоб поглянути. Важка гора ізсунулася з її плечей дотолу. Одним радісним змахом вона відчула себе зовсім добре. Малий страшний шпигун пропав. Ніде вже його не бачила.

Трамвай був повний. Проте, вона встигла знайти місце й сіла, вийняла якусь газету й поспробувала читати; але довгі шпальти газети й літери, як схвильоване море, кидалися дрібними струмками в незаспокоєну думку.

Чи вона, справді, вихопилася від шпигуна. Чи не віткне вона неспівідомо Стоїля в горлянку вовка,— питала себе злякано. І згодом:

— Я ще навіть не підвела очей з газети.

Вона випросталася машинально. Її погляд затримався в одній точці — мороз потряс нею. Він був тут, на платформі, і дивився на неї.

Їх погляди зустрілися. Він відвернувся живо й завів розмову з кондуктором. Наче хотів заслонити свою погоню, показати, що він зовсім тут не для Невени.

Наче в припливі гарячки, чула вона проступний вогонь Данового погляду. Здавалося їй, що бачить його долоні, як чіпляються її одержі, зривають, як тянуть її на щось жакхливе, гідке. І тільки почула вона першу зупинку трамваю, як збігла гарячковими кроками, наче у сні. Зійшла й дивилася, як відходив трамвай. На платформі Дано розмовляв з кондуктором і не сходив. Відчула, що вільна, щаслива.

Рушила в напрямі свого мешкання, досить іще далекого, — це була мала кімнатка, на піддашші, майже в останній кам'яниці міста. Кам'яниці, що стояла між містом і полем, як велетенський стовп — дороговід.

Коли б була не доглянула його вчасно, може бути, — так думала — що її лице, червоне й горюче, що палало під його проступним поглядом, було б довело його крок у крок аж до її кімнатки, де ховався Стоіль. І не будь навіть цієї справи Стоїля, як би то було страшно, якби Дано ішов за нею порожніми, темними вулицями і стягнув її в ту прірву, що горіла в його очах.

Були вже досить пізні присмерки, темний вечір. Майже дійшовши, Невена повернула в останню вулицю, де мешкала, в кінці якої починалась порожня горлянка пустельних, безмежних піль. Ішла лівим тротуаром. Мала вже повернути праворуч і увійти, як погляд її пробіг назад уздовж вулиці, що нею прийшла. В один мент спалахнула вся. Волосся піднялося в морозі. За нею, в кінці вулиці, виднілася знайома постать Дано.

— Приводжу агента до Стоїля! — сказала собі.

— Ні, ні, Дано не буде знати, де вона мешкає, вона не покаже йому. Інакше Стоіль потрапить до рук поліції — поведуть його в чорні вулиці ночі.

Був тільки один вихід: поля, не було їй куди йти, як не туди. В очах її, що мали в собі образ того, що йшла його побачити, відбився невимовний жах перед полями, пустими й холодними, де Дано поспіє, напевне, щоб її затримати. Чула, як мільярди холодних мурах морозять її кров. Тремтіла перед цією страшною думкою. Але темна тінь детектива, що видніла в кінці вулиці, наближалася щораз більше й більше, ставала все чіткіше.

Невена сплинула ще раз рішуче свій погляд на малому віконці своєї кімнати і, як у сні, пустилась у відчинену страшну пащу дороги, в темне, чорне-чорне, повне жаху поле.

Ішла злякано дорогою, не знати куди. Знала тільки одне. Недалеко за нею, зовсім таки близько, тут, був Дано. Здавалось, що його пальці простягаються до неї, хватають її з диною силою, із звірячою жагою. Йшла досить скоро, майже бігла, проте, раптом зменшила свій крок, спинилась. За кілька кроків перед нею, чорніша від ночі, позначилася тінь людини. Це була людина, що йшла назустріч. Хистка надія розчинила широкі крила в її грудях. Людина позначалася щораз ясніше. Невена навіть чула щось знайоме в її постаті, в ході. Як прийшла зовсім близько, вона, мало не крикнула з несподіванки. Вона пізнала Стоїля.

— Ай, це ви, товаришка, що віддала мені свою кімнату, щоб сховати мене, — сказав він радісно, мужньо.

Невена машинально взяла його руку й повернулася, щоб іти разом. В тій хвили вона завважила далеко перед собою плечі детектива, що все більше віддалялися: бачивши, що вона не сама, він, мабуть, остудив вогонь свого бажання й поспішав пропасти.

— Мені надокучило сидіти весь час замкнутим у хаті. Я вийшов трохи пройтися,— розказував Стоіль.— Та й непотрібно вже так дуже ховатися. Годі, що я перебув досі. Завтра вранці вибухне страйк на нашій фабриці. Мені конче треба бути там. Моя поміч буде дуже потрібна.

— Це певне,— сказала Невена так глухо, наче голос її виходив з печері без дна. Він дивився на неї хвилину, тоді він, наче згадав щось забуте, запитав:

— Слухайте... як ви дізналися, що я тут, у полі. Надворі так темно, трудно припустити, що ви мене помітили.

Вона здригнулася. Вона хотіла б все сказати, вияснити тому, що він був майже в руках поліції, що й так його вхопить завтра, що вона все віддала б, тільки б урятувати його. Але чула, як язик її висихає, здавалося, що земля западеться в глибину, коли вона промовить слово.

Стоіль ішов мовчки. Перед ними підносилася помалу над містом хвиля червоного світла—таємний робітник повернув десь ручку, й повний місяць вийшов на залізну утробу неба. Невена віднайшла свій спокій, вона підвела голову, її очі зустрілися з очима Стоїля. Вона сказала йому спокійним голосом.

— Говорім краще про ваш страйк. Це далеко важніше.

— То правда,— погодився він,— страйк далеко важніше.

З болгарської переклав *М. Іватура*

ГРИГ. ПЕТНІКОВ

Т о - р е - т а

піонерський табір

І на боках обвітряної вохри
Срібляста сіль, як просиво ясне,
Хлюпне од хвиля — і полишає мокрим
Цурку співучу рінь, що під ногами тхне.

Уже лягли на всі степи, на квіти
Морських туманів випоти нічні.
А тут в затоці мор ясної міді
З вальцевих станів — першії листи.

І просивінь морського неспокою
Відходить ген — заледве жмури вслід,
І сонця підліток як з бронзи
Бризкуче грає на веслі.

І ранок, блимнувши блакитносяйним газом,
Враз одгорить — і знов упавши в гру,
Зницію розширяє, хилить парус
В затонів гострозору синяву.

І обрій напнутий полоще,
І проти вітру ставши, йде назустріч нам,
Лишивши смужку наче прошив —
Розтануть — звитись — розпочать
Червчатий день.

І тишу близ будинків санаторій
Проріже першим піонерський табір
Труби веселим то-ре-та,
І легконогою ватагою
Розсунута углиб блакить морська.

Чайка. 31.

З російської переклав — *Павло Тичина*

володимир кузьміч

зорі на зборах

Ось вертають потомлені ударники колгоспного поля й хутко вмиваються. Вони чепуряться в напівтемряві, скільки дозволяє остання напівзгасла смуга вечірньої зорі на небі. Коні давно вже розпряжені, й прибулі розповідають про свій громадський буксир, звідки вони повернулися. А вони їздили далеко в село Малинку (наголос на першому складі) за двадцять п'ять кілометрів допомагати колгоспові імені Леніна.

Велика честь брати на буксир інших відсталих. Це значить, що ви виконали свою власну роботу, впоралися з усіма завданнями вбиральної кампанії, закінчили обмолот і очевидки виконали річний план хлібоздачі цілком.

Сьогодні вони вернули трохи раніше, бо покінчили зразково роботу у сусідів, як це робили і з своєю власною роботою. Є й ще поважніша причина, що примушує людей чепуритися. Сьогодні пізнього вечора ділитимуть прибутки колгоспу, й збори мають затвердити розподіл прибутків по трудовнях.

Малий Олексій давно вже вмився. Його дружина, теж бойова працівниця, встигла щось спекти з нового хліба. Адже не забудьмо, що вчасно й правильно виданий хлібний аванс забезпечив дотермінове виконання всіх, як є всіх, обов'язків колгоспу перед державою, перед собою, перед усіма, хто так чи інакше допомагав бойовому збиранню прекрасного врожаю цього року. Дружини інших колгоспників поспішають нагодувати й себе й своїх чоловіків.

Неясний лемент кипить у напівтемряві. Кам'яний будинок старого пана височить у небо і тільки перші погляди зірок тьмяно вилискують на червоному даху. Будинок стоїть на горі. І звідси видко всю долину, що теж кипить життям. Часто низовим шляхом промчить вантажне або й легкове авто і тоді дивоглядним віялом біжить дорогою яскраве світло. Риплять вози з пшеницею на шляху до станції Веселий Кут. Іноді до-

літають останні вихлипи молотарки, що спиняє свою роботу в сусідньому колгоспі „Червона хвиля“.

Вище на горі чорніють стайні для коней нашого колгоспу, а там вже тягнуться порожні лани, гола стерня, з якої вже знято все. Там не знайдеш жодного колоска, бо дбайливий Кабанюк Дмитро Григорович — голова колгоспу та бригадир Малий потурбувалися про подвійне загібання колосків. І зараз степ жовтіє на тлі темної половини східного неба.

У канцелярії блимає світло гасової лампи. Рахівник колгоспу ледве справляється з своїм завданням підрахувати все, як слід і, не зважаючи на солідну допомогу з боку представника Райземвідділу т. Баєва, кінчає обрахунки тоді, коли заблискотіли зірки на небі й коли зайшла, майже одночасно з Меркурієм, соромлива Венера, яка досі спокійно пливла вечірнім небосхилом. Голова колгоспу Кабанюк не покидає канцелярії і допомагає рахівникові Пазикові — чехові років 60, знаходити матеріали до обліку трудовнів.

Будинок не може всіх умістити. Колгоспники висипають на двір і тут у темряві йде наша розмова. А що членів артілі небагато (42), то я встигаю поговорити майже з кожним.

— Вам відоме гасло товариша Сталіна, що стосується безпосередньо вашого добробуту? — питаю я групу, що всілася на бричці.

— Авжеж — відказує один з кращих ударників артілі молодий Учковський. Кожен з нас знає, що партія і радянська влада поставили завдання зробити кожного колгоспника заможним. Це слова товариша Сталіна. Як цього не знати?

Я вглядаюся в комсомольця Учковського Івана. Кепка закинута по молодому назад. Завзятість так і грає в очах.

Він причепурений, лише не встиг поголитися, щоб зустріти свою частку врожаю цілком по святковому. Поруч нього сидить Мирон Огновський, безпартійний років 24-25. Він замріяно поглядає на зорі й мовчить. Але наша розмова втягає і його. Він зводиться на руках і байдуже каже.

— Хто буде заможним, а хто й ні! Як Учковський з дружиною та батьком виробили до чотирьох сот трудовнів, то вони, мабуть, і будуть заможні. А я... — меланхолійний погляд на зорі — я цього року не буду заможним.

— Ще б пак! Як маєш на весь рік 44 трудовні, то заможним не будеш! І регіт супроводить слова Учковського. Мирон, ображений в своїх кращих почуттях, зістрибує з брички:

— Ти ж знаєш, я хорів! І довго хорів!

— Не хорів ти, а полював. І аванс, що колись брав, обернув на те, щоб купити мисливську рушницю, а коли бригадир приходив до тебе й загадував роботу на ранок, ти озивавсь.

я ослободжюний! Я сам собі голова і сам собі бригадир. Я піду на зайців. Ну от і прозайцював.

Стрункий білявий Мирон тікає в темряву, а йому навздогін летять глумливі слова.

Та дружина твоя Шура і то більше виробила трудовнів!

— Я стара жінчина, мені п'ятдесят років, і то я більше за тебе працювала,— вигукує сердито Мотря Волкова, одна з кращих ударниць.

Вечір півнолі западає за обрій і повноправним володарем цих степів, з яругами, низинами, урвищами та рідкими струмками, оголошує себе ніч. Вона насуває на захід і хутко закриває його. Лише жовтава смужка соромливо визирає здалеку і стежить за нашими зборами. Вечір тихий, прекрасний. Жодної хмаринки! Народ радіє чудесній нагоді насолодитися приємною прохолодою. У всіх надзвичайне відчуття. Зараз вони дізнаються, скільки хліба заробили вони за це трудове літо, повне ударного труда.

— Я ніколи не мав стільки хліба,— каже молодий та досвідчений конюх Крупчатник, нетерпляче поглядаючи на вікну канцелярії, де сердито бубонить нервовий Пазик,— здається, на мої трудовні припаде хліба стільки, що не лише чоботи та костюма купиш. Як рахувати за телеграмою в „Комуністі“, я заробив до ста п'ятидесяти пудів хліба.

Молодий брунавець посміхається і шукає свою дружину очима. Радість так і плеще йому з очей. Ми згадуємо телеграму в нашій центральній газеті про те, що артіль „Сільпідомник“ Цебриковського району Одеської області, Іжицької сільради вивершила план річної хлібоздачі, засипала всі потрібні страхові та насіннєві фуражні фонди і приступає днями до розподілу прибутків. Таких прибутків передбачено 15 кіло на трудовень.

— О, коли ми прочитали цю телеграму, так страшенно зраділи!— визнають колгоспники навколо мене. Ми й так знали, що врожай у нас дуже добрий, що припаде на трудовень чимало хліба, але всередині було побоювання, що почнуть вигадувати фонди і ми такої кількості хліба не одержимо.

А коли „Комуніст“ написав, то всілякі сумніви відпали! Ми відпочили день і з великою охотою поїхали на буксир до відсталих!

— Поправочку! Баєв підрахував, що виходить дванадцять з половиною кіло!— каже парторганізатор Капука Фока, кандидат партії, що після довгої відлучки з колгоспу повернувся назад.

— Ну й дванадцять не погано, озивається з лавки понад будинком старий тесляр Василь Учковський. І дванадцять— більше за всі сусідні колгоспи! Там пересічний трудовень рівен 7-8 кіло, а в нас, що не кажи, більший!

Декого таке зменшення тривожить. Тривожить воно й мене, як представника газети. Разом з Капукою ми входимо до канцелярії і підходимо до веселої голови колгоспу. Він схилився над Баєвим і щось підраховує вкупі з ним.

— Чому зменшили трудовень? — питаю я.

— Та ми забули відрахувати двовідсотковий фонд харчових культур на вчителів та агрономів! — і заклопотаний Баєв, сухорлявий юнак, виснажений вічним обрахуванням цифр, подає мені обрахунок.

— Е, щось не так, — і я беру папери в руки. Колгоспники вже заметушилися й один за одним набиваються до канцелярії. Усіх турбує доля трудовень. Ми хутко знаходимо помилку. Баєв та Пазик розподілили прибутки на 4,500 трудовнів нарахованих орієнтовно по 1 січня 1934 р. З них вироблено 2852.

— Е, так не годиться, і ми починаємо новий обрахунок виходячи з фактично вироблених трудовнів. Вкупі під контролем самих мас. І в мене під рукою народжується зовсім нова цифра, не схожа на цифру 12. Я оголошую, що трудовень за правильним обрахуванням дорівнює 18 кіло та 960 грамам, себто майже 19 кіло. Або пуду та семи фунтам.

— Помилка в нас вийшла. Всі трудовні осінньої засівної кампанії підуть на майбутній рік.

— Дев'ятнадцять кіло на трудовень? Та це багатство! — вигукують гуртом жінки.

— Ми всі — колишні наймити, — розповідає Кабанюк, висока мужня людина, років 49, значно молодша на вигляд. Ніхто раніше стільки не заробляв. Хіба куркульня плагила будь-коли таке? Ми заробляли за сезон найбільше сорок-п'ятдесят пудів, а частіше двадцять! А взяти підлітків, що в нас виробили по дев'яносто-сто трудовнів! Ніколи вони не мали в куркуля й двадцятої частини. За три пуди хліба хлопчина ішов пасти отару на все літо, а що у косовицю та возовицю хлопчина чимало працював, то куркуль приплачував ще з пуд. Оце й мав бідолоха на весь рік! А в нас? — і Кабанюк показав на підлітка з голубими мрійними очима, на Калиновського Сашка, — ти скільки виробив трудовнів?

Сашко зводиться на ноги й, посміхаючись, одказує:

— Сімдесят, ви ж сами знаєте!

Артіль в найгарячіший час запросила батьків висилати своїх підлітків на допоміжні роботи. Таких знайшлося вісім чоловіка віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти. Без хлопчаків, хутконогих і прудких, навряд би чи впорався колгосп із сівбою в чотири дні, з уборкою в п'ять день, а з обмолотом у шість. Сусідні артілі погордували силою хлопчаків і що ж? Сидять вони тепер та заздять „Сільпостомнику“. Гудуть ще їхні машини та густимуть ще кілька день.

— Наш колгосп бойовий! Дружний! А чому? Тому, що

народ вчений життям підібрався. Всі виключно наймити,— розповідає далі поважний Кабанюк. Ми прийшли сюди з порожніми руками. Зійшлися до колишнього казенного питомника, побачили ці голі землі й дали їм лад. І от маєте, більше півмільйона дерев у питомнику—двохліток та одноліток. Є абрикоси, яблуні, сливи, черешні, є виноградні куші „Американка“ та „Європеець“. А з лісових дерев є різні акації, є акація породи „пальма“, каштани, липи, ясен, маслина, клен тощо. Насіння самої акації посадили цього року більше десяти пудів. Ви кажете, що там Дніпрельстанові не вистачає дерев? Більше ста тисяч треба садовити! Хай звертаються до нас. Дешевше в наших краях нема. Вісімдесят копійок дерево.

— А ви продаж з питомника не полічили в прибутки,— зауважую я. Вісімсот тисяч дерев, кажете ви, по 80 коп. кожне, дадуть вам 640.000 карбованців. Це праця ваших трьох літ. На рік припадає 213.000 карбованців!

— Ми й сами так гадаємо, але, пробачте, нема покупців, коли є, так далеко. А ми змогли б постачати найбільші міста.

І я згадую години, коли разом з Кабанюком я блукав серед зарослих кущів, власно непроступних джунглів молодого лісу, прикрашеного красунею акацією „пальма“. І радісна думка клекотить у мені; скільки зроблено цими хазяйновитими руками, під доглядом розумного Кабанюка, що вивів за останній рік колгосп з прірви вічних невивплатних боргів.

— Минулого року сплатили останній борг в три тисячі карбованців, і тепер ділимо прибуток чистий. Колишнім наймитам найстарішого колгоспу, що хутко святкуватиме п'ятнадцять років свого існування, що усталив своє становище, що забув часи, коли люди текли — то входили, то виходили з колгоспу,— сьогоднішній день—найрадісніший день! Сміливості тепер у нас береться, що аж! Всього хочеться тепер. І це все зроблене живими руками за дуже малої механізації нашої праці, без тракторів, без молотарки, яку позичали в Вінкомбіната. Сміливості ми набралися ще з минулого року, коли серйозно зайнялися сільським господарством. Ми запровадили правильну сортозміну в новозораних сорока двох га для зернових культур. Ми поліпшили наші городи. Бачили нашу капусту та огірки, наш виноград, або буряк чи там гарбузи? Рівняли їх з такими ж огірками, бураками та виноградом сусіднього колгоспу „Червона хвиля“? — нагадує мені Кабанюк.

Завжди мовчазний голова сьогодні розбалакався. Це, як почали казати колгоспники, врожайний дух вдарив у голову. І цей врожайний дух, що гідно вплинув на наших товаришів, я спостерігаю не вперше. За ці дні я виходив всіма стежками колгоспу, знайомлячись із значними скарбами, добутими спід землі трудящими руками 42 чоловіка, колишніх наймитів, що сідали на землю без реманенту і що по суті були далеко бідніші за всі сусідні колгоспи, бо останні складалися з місцевих

селян-середняків та бідняків, які щось та вносили в реманент колгоспу.

Городи їхні чудесні! Подвійна, потрійна прополка дала величезний врожай! Буряки надзвичайної товщини, аж вилазять спід землі, а морква переганяє товщиною цукровий буряк і так сидить у землі, що навіть сили здоров'яка Кабанюка не вистачило, щоб витягти одну морквину з землі. І обходячи ці скарби, я згадував казковий натяк на колективну працю — ріпку, яку тяг і дід, і баба, і внученя, і мишеня. Таку морквину витягнеш з землі хіба що колективним трудом. Без уваги до неї, без сапання та догляду не повезеш її на фабрику-кухню Одеського нархарчу, який споживає продукцію „Сільпитомника“.

— Жалко, що ви не можете глянути на нашу пшеницю, — нема її, уже вся в зерні! Ми ж і її пололи, щоб бур'яни знищити. І вона нам віддячила — до 14 центнерів врожаю на га. А сусіди „Червона хвиля“ та Нова праця“ ледве тягнуть до 10-11.

— Якби не дружність у нас, то не мали б ми цього. Скільки куркульня не позіхала на наші скарби, не пощастило їй. А до роботи ми бралися широко й палко. Жінки йшли на працю без сварок, та й чоловіків, бувало, тягли за вуха, коли ті спали. От Огоневська, Волкова виробили чимало, а червоноармійка Стоєва Келя виробила за саме літо 105 трудоднів. І тепер чекає чоловіка з Червоної армії з хлібом.

Стоєва сидить на ганку й перебирає рукою буси, що висять на шні. Вона щось каже по болгарському. Я не доберу, але і в її словах відчуваю певну стриману урочистість. Врожай і праця не обдурили, не підвели.

Зорі давно вже світять згори, а ми внизу жваво обговорюємо наші земні справи. Лише Мирон та ще дехто поглядає туди, чекаючи частих метеоритів, що сьогодні летять хвилина по хвилині з однієї крапки серпневого неба. Вони здаються нам приємними любими чужаками. Вони, ці зорі, так велично й так непомітно пливуть над нашими головами, що, здається, нема мірила їхній космічній байдужості та лінощам. І ми протистоїмо отут їм, повні снаги, руху, сміливості й завзяття. На зорі поглядають Кабанюк і Василь Огоновський. Вони шукають ознак близьких дощів, які мають підживити городи, що протягом трьох тижнів не мали з неба жодної краплини дощу.

Легка мла звивається на півночі та заході. Покрик зривається в Кабанюка:

— За кілька день буде дощ і не малий!

Отже й зорі беруть участь у наших зборах, і як мірило лінощів, і як літня краса наших розмов, і як провісник наступної погоди. Саме тоді, як небо прорізав блискучий

метеор, на двір виносять газову лампу. Всі оточують Баєва та старого Пазика. Кабанюк оголошує збори відкритими.

— На повістці денний одне питання: розподіл прибутків з врожаю.

— І перевибори голови ревізійної комісії,— додає Капука, додаток цілком своєчасний. Пазик—новий рахівник—виконує зараз обов'язки голови ревкомісії, бо старий рахівник давно пішов з артілі. Збори охоче приймають новий пункт.

І починаються дивні зоряні збори. Коротенькі, але повчальні.

Сухорлявий Баєв бере в руки баланс колгоспу і вичитує звідти статтю за статтею. Усі очима вп'ялися в його постать, стежать за цифрами і спершу не звертають уваги на численну навалу метеликів та комашні, що налетіла тисячами сюди з вільного степу. А комашня така дошкульна, що не лишається жодної сорочки чи кофти, куди уже не забралось по десятку жучків. Товариші тікають від світла, лише т. Баєв, Пазик та Кабанюк з кількома лишаються біля стола.

— Ми виконали план хлібоздачі ще 3 серпня. Засипали насіннєвий фуражний та страховий фонди. Виробили 2852 трудодні. Отже лишається розподілити прибутки на ці трудодні. Виходить 18 кіло 960 грам. Сюди входить 9 кіло з половиною самої ярої пшениці, решта—ячмінь та кукурудза. Давайте ж, подивимось, скільки припадає на кожну конкретну особу.

Почнемо з кращих виробничників!

І доповідач киває на Малого, Кабанюка, Учковських, Крупчатника й інших.

Збори застигають. А голос доповідача ще дзвінкіше лунає в зорянім спокої.

— Приміром, наш бойовий бригадир колгоспу, комсомолец Малий Олекса виробив 181 трудодень, його дружина 81, разом 262 трудодні. Натуральна частина становить у них 3281 кіло, 760 грам, або старою мірою в пудах 310 пудів 16 фунтів. Грошова частина по 4 карбованці 83 коп. на трудодень, себто 1268 крб. 08 коп.

— Ого, багатцем став наш малий!

— Не те, що Мирон Огоновський та Кротик Валетин, що взяв рощот та пішов шукати щастя в Бірзулі. Я от прогаяв кращі 66 трудових днів.

— Конюх Крупчатник Степан виробив 176 трудоднів, його дружина 63, разом 239. Натуральна частина 283 пуди з половиною, а з них половина пшениця та грішми 1156 крб. 76 коп. Зрозуміло, що кожний з них отримує свій врожай окремо і чоловік і жінка, а проїдять, ясно, вкупі.

Раптом повіває вітерець і папір на хвилину вилітає з рук доповідача. Він ловить його й продовжує далі під щасливу ухвалу загальних зоряних зборів.

Наш тесляр Учковський Василь (мова про 63 літнього робітника) дав артілі 112 трудоднів, його син Іван 139, дружина Івана Учковського 80. Уся родина має отримати 385 пудів натуральної оплати, з цього половина пшениці та грішми 1602 крб. 04 коп.

Чорнява дружина Учковського радо тулиться до чоловіка й, здається, тремтить з радості. Баєв вичитує далі окремі цифри, все це входить у пам'ять кожного з колгоспників вогненними літерами. Ці цифри значно красномовніші за розмову зірок із природою та людьми. І зараз особливо наочно стає велика вага чесно відробленого трудодня. За чесний важкий труд земля віддає чесно.

Взяти голову колгоспу Кабанюка Дмитра. Він за зиму й літо виробив по садівництву та інших колгоспних роботах 246 днів, його п'ятнадцятирічний син, який, правда, живе окремо від нього, — 22 трудодні, дочка тринадцяти років — 30, а дружина Варзар Настя — 52 дні, її хлопець Володя — 99 та дочка її, десятилітня Шура — 22. Словом вся родина, за винятком сина та дочки Кабанюка, виробила 422 трудодні, що дорівнює 8001 кіло або 500 пудам без кількох фунтів, та грішми 2042 крб. 48 коп. Скажіть, де ви бачили коли родину бідняка чи принаймні середняка, що до революції мав після виконання своїх численних обов'язків перед царем, поміщикам, куркулем та здирачами-лихварями такі прибутки?

— Таких не було, а товариш Кабанюк мав до революції тільки три десятинки і, коли б не служив у наймах отут, у цьому казенному питомнику, то, мабуть, вмер би з голоду! — лунає з темряви голос.

— А покажіть, скільки заробили прогульники! — задьористо питають жінки.

— Огоновський виробив за весь сезон 44 дні, має 51 пуд з фунтами та грішми 212 крб. 96 коп.

— Дружина більше заробила! — гукають довкола столу.

— Рівно вдвоє. Шура Огоновська дала 88 трудоднів, за що й отримує чистих 102 пуди натури та грошей 425 к. 92 коп.

— Ой і сором же тобі, Мироне! Прозайцював свою пшеницю, ослободжьоний!

Регіт, глум та жарти несуться на Мирона. І він радіє, коли доповідач переходить до нових імен.

Червоноармійка Стаєва має 105 днів, отримує 132 пуди та 508 карбованців 20 к. З хлопців визначився більше Варзар Володя і він за свої 99 днів має отримати 118 пудів та 479 карбованців 16 коп. грішми. Це заробіток 14 літнього хлопця, що працював вісім годин у полі і виробляв 60% норми дорослого. Пишайся нині, батьку! Ти колись стільки не заробляв, скільки за радянського колгоспного ладу заробив синок!

А збори ідуть. Нарешті Баєв виголошує останні прізвиська. Рахівник Пазик, одночасно садовод, виробив 231 трудодень,

його дружина 59 днів. 16 літня дочка 77, син 14 років — 66. Пазик з родиною отримує найбільше за всіх — п'ятсот сімдесят один пуд і 14 фунтів та грошима дві тисячі триста сорок сім крб 28 коп.

Оголошення трудовнів і прибутків закінчено, і зараз іде громадська перевірка заробленого. Товариші беруть слово.

— Як подбаєш, так і маєш. Якби не дружний колектив, то навряд чи вродило б на полі. А що правління добре керувало виробництвом, то це факт. Бригадир приймав роботи не на кількість, а на якість. Де добре, він набавляв 25%, де погано, збавляв. Ми добре охороняли врожай, не мали жодної крадіжки зерна, тільки впіймали одного парикмахера з чужих на ланах, що настриг з фунт ячменю. Та зараз з нього стрижуть три роки примусової праці у трудових виправних колоніях. Коли почали працю, так давали ударні зразки, по сім кіп в'язали на чоловіка. Наших багатств не розбазарювали, як минулого року, — наلكо каже Малий Олекса, жестикулюючи руками.

А згадайте, скільки було мороки з спільним харчуванням. Скільки розбазарили продуктів. Приходить бригадир і каже: давай півпуда м'яса та сала фунтів десять! От і розтягли, а кинулись перевіряти, так м'яса не вистачає трьох пудів, сала теж. Народ наш малописьменний, обдурити легко. Побачили ми, що так справа погано йде, почули нові гасла радянської влади і зробили, як вони рекомендували. Завели громадське харчування тільки на час польових робіт, себто тільки на одинадцять день. І, бачите, скільки припало кожному ударникові соціалістичних ланів. Той отримав чотириста пудів, той триста п'ятдесят, а той так і п'ятсот з гаком. І така радість вдарила в серце, що ми п'яні без вина й без винограду.

— А що було минулого року? — нагадують Малому жінки.

— Минулого року гірше працювали, гірше й мали. Пшениця дала на га 2,9 центери, а ниньки — 13! 1932-го на трудовень натурплати майже не було, бо хлібозаготівлі по зустрічних планах виконали на 156 та 90% зустрічної кукурудзи, решта пропала на громадському харчуванні. Грішми ми мали 2 карб. 72 коп., ниньки — 4,84. Коли порівняти натуру загалом, то проти 3 кіло торішніх маємо 18 кіло 960 грам. Хіба це, товариші, не успіх? Або прислухайтесь, про що думають наші дружини, коли не сплять, про шовкові платки, панчішки, джемperi.

Перед зборами я одвідав хати колгоспників. У п'яти кімнатах із восьми я бачив шовкові речі. Шовк уже став не привілеєю куркульні, і не розкішшю, а річчю дуже потрібною і звичайною в побуті колгоспу. Мені в очах і досі стоять дрібні ласкаві мерехтіння шовкових шарфів Насті Варзар та дружини Пазика, що примірювали перед зборами свої речі, які певно носитимуть довгі роки. І Малий має рацію нагадувати

про це. Дружини кологспників думають про модні, як у місті, укривала, ліжка, міське взуття, одяг, про колиски для дітей, про шовки.

— Попросимо нашу центральну пресу, а передусім „Комуніст“ подбати про те, щоб у нашій кооперації було нагромаджено краму. Тоді ми весь свій власний хліб продамо державі, щоб накупити потрібних речей. Наша кооперація знову проспить або навезе такої ерунди, що ніхто не візьме, коли помагає. Певен, що наше прохання виконають, а поки давайте мислити над наступними роботами. Треба починати осінню засівну, починати лущовку та порядкувати зяб. А те, що тут прочитане, пропоную затвердити, щоб з більшим духом взятися до робіт наступного господарчого року та щоб з більшою щирістю сказати товаришу Сталіну, та всім компартії разом, велике колгоспне спасибі!

Оплески закінчують цю промову. І далші промови не порушують ладу. Обирають нового голову ревізійної комісії в особі Капуки, доручають йому налагодити правильний облік трудовнів, що в руках 60 річного Пазика має далеко не ідеальний вигляд. Збори затверджують всі 18 граф прибутків, та 18 граф видатків, вписують до неподільного фонду 1951 крб. 53 коп., до культ-фонду 390 крб. 30 коп., преміальних 195 крб. 15 коп., до фонду кадрів 292 крб. 93 коп., та інші дрібні суми.

Адмінвидатки становлять малу суму 168 крб 70 коп. Чистий грошовий прибуток на 42 члени (2852 трудовні) 13,993 карб. 54 коп.

Ледве не згубила урочистість зборів несерйозна пропозиція Пазика утворити фонд купівлі чотирьох коней за рахунок натуральної частини зарплатні. Пазик благодійно запропонував своїх десять пудів, але збори неприхильно поставились до його думки й довго хвилювалися, поки хазяйновитий Кабанюк не згадав про двох свиноматок, одну з яких побажав купити за готівку Інвинпромкомбінат.

— За неї дають три тисячі, от вам і чотири коня, — закінчив він свою коротеньку репліку. Збори вмиль усмухли. Вартість трудовдня непорушна. Збори ухвалюють почати осінні роботи негайно ж. На грошові прибутки з питомника та від продажу свиноматки купити коней, докупити кілька нескладних машин (триєри, плуги, трактор), як слід зустріти врожай винограду на десяти га, скласти угоду на оренду приміщень Інвинпромкомбінагу. Словом, доручили все, що слід було робити на ста десяти га різних культур та призначень.

А зорі пливли й пливли над нами.

— А дощ таки буде за два дні, а він так потрібний, — каже Кабанюк, вертаючи зо мною до своєї хати. Ми обидва дивимось на зорі, особливо уважно вивчаємо млу на півночі й нотуємо, що сьогодні 11 серпня, в п'ятницю, колгосп „Сіль-

питомник" іжицької сільради Цебриківського району вписав у зоряну книгу комунізму свою чергову перемогу.

— Ви приїдьте за рік. За нашою вимогою Винкомбінат становить нам маленьку електростанцію на 35 механічних сил! Оттоді заграють електричні зорі в нас на землі, тоді ми більше озброїмося технікою і, мабуть, наш трудовень сягне ще вище! — впевнено каже вузькоплечий Кабанюк. І я вірю його словам, як вірю й передбачанню погоди по зорях, коли вони вигравали своїми масивами над нашими головами. І, справді, за два дні, вдень 13 серпня, промчав великий шквал над степами, вночі пішов великий дощ, що підживив багаті городи бойового „Сільпитомника“.

Коли я виїздив з колгоспу, готувався реманент до нової оранки, плуги вже блискотіли на сонці біля кам'яниці, а коні відпочивали перед новою ударною роботою. Високі акації „пальма“ — привітно кивали мені на прощання й тоді, коли я силоміць відвертався від їхньої краси, концентруючи свої думки над тим, скільки скарбів може викликати з землі маленька та вдаленька артіль, найстарший колгосп в Одеській області, з своїми 42 робочими руками!